

भाचोक गा.वि.स.मा प्रचलित उखानको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दसौं पत्र (५१०-६) को

प्रयोजनका निमित्त

प्रस्तुत

अध्ययनपत्र

शोधार्थी

बुद्धिप्रसाद सुवेदी

क्याम्पस रोलन : ६६/२०६१

परीक्षा रोल नं. : ४८०११६/२०६१

त्रि.वि. दर्ता नं. : ६५४९-९४

नेपाली विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

२०७३

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय पृथ्वीनारायण क्याम्पसअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका विद्यार्थी बुद्धिप्रसाद सुवेदीले भाचोक गा.वि.स.मा प्रचलित उखानको अध्ययन शीर्षकको अध्ययनपत्र मेरो निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । म यस शोधकार्यबाट सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

डा. रविलाल अधिकारी

प्राध्यापक

नेपाली विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

वि.सं. २०७३/६/१४

ई.सं. ३०-०९-२०१६

कृतज्ञताज्ञापन

उखान लोकसाहित्यको उर्वर विधा हो । यो विधा लोक जीवनबाट जन्मन्छ, हुर्कन्छ र मौलाउँछ । मुख्यतः अशिक्षित लोक समाज हिँडुल, उठवस गर्दा, लोक कथा सुनाएर वा सुनेर मनोरञ्जन गर्ने गर्दछन् । यसमा समाजका निम्ति आवश्यक सम्पदा, संस्कृति, चालचलन उपदेश, नीतिका कुराहरू पनि समाविष्ट हुन्छन् । लोक जीवनले जोगाइराखेको यस्तो महत्त्वपूर्ण लोक साहित्यका उखान विधालाई लिपिबद्ध पारी सुरक्षित तुल्याउन सके बालकदेखि वृद्धासम्म सबै मानिसलाई उपयोगी हुने ठानी यस विधालाई खोज गर्ने इच्छा जागेको थियो । त्यसैले पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरामा स्नातकोत्तर तहमा नेपाली विषय लिई अध्ययन गर्ने क्रममा स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्षको दसौं (५१०-६) पत्र पूरा गर्ने क्रममा नेपाली उखानमा अध्ययन गर्ने अठोट गरेर विभिन्न व्यक्तिको प्रेरणा र सुझाव अनुसार मैले नेपालको गण्डकी अञ्चल कास्की जिल्ला अन्तर्गत पर्ने भाचोक गा.वि.स.मा प्रचलित उखानलाई सङ्कलन र वर्गीकरण गरी सुरक्षित तुल्याउने सोच बनाएँ ।

प्रस्तुत अध्ययनलाई यस किसिमको रूपमा तयार गर्न निर्देश गर्ने मेरा आदरणीय प्रा. गुरु डा.श्री रविलाल अधिकारीज्यूको उचित सल्लाह र निर्देशन महत्त्वपूर्ण रहेको छ । त्यसैले सर्वप्रथम श्रद्धेय गुरुहरूप्रति हार्दिक कृतज्ञता कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस अध्ययनपत्रको निर्माणका निम्ति समय समयमा विभिन्न प्रकारका सरसल्लाह, प्रेरणा र सहयोग प्रदान गर्नु हुने नेपाली विभागीय प्रमुख कृष्णाप्रसाद पौडेलप्रति हार्दिकता कृतज्ञता अर्पण गर्दछु ।

नेपालको कास्की जिल्लाको भाचोक गा.वि.स. तथा यस क्षेत्रमा बसोबास गर्दै आएका उखान वाचक विशेष व्यक्तिक नाम नारायणी सुवेदी, जुठी परियार सहयोगीहरू जसले आफ्नो प्रमुख कार्य त्यागेर स्रोत सामग्री सङ्कलन गर्नमा सहयोग गर्नुभयो, उहाँहरूलाई पनि कृतज्ञता प्रकट गर्नु आफ्नो दायित्व ठानेको छु । अध्ययनपत्रका सामग्री सङ्कलन गर्न जाँदा बस्न खानको साथै उखान सङ्कलन गर्दा सहयोग गरिदिने पवन क्षेत्रीलाई बिर्सन सकिदैन । आवश्यक पुस्तक पत्रपत्रिका उपलब्ध गराउने त्रि.वि. पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालय र व्यक्तिगत पुस्तक पत्रिकाहरू उपलब्ध गराउने कर्मचारीप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

अन्तमा यस अध्ययनपत्रलाई शुद्ध र स्पष्ट रूपमा टङ्कन कार्य गरी सहयोग गर्नु हुने गण्डकी हाई-टेक कम्प्युटर सेवा पोखरा-१, बगरप्रति पनि हार्दिक धन्यवाद टक्र्याउन चाहन्छु ।

शोधार्थी

बुद्धिप्रसाद सुवेदी

क्याम्पस रोल न : ६६/२०६१

त्रि.वि.वि.दर्ता नं. : ६५४९-९४

परीक्षा रोल न: ४८०११६/२०६१

नेपाली विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

विषयसूची

शीर्षक

पृष्ठ

प्रथम अध्याय

अध्ययनपत्रको परिचय

१.१.	विषय परिचय	१
१.२	अध्ययन शीर्षक	१
१.३	प्रयोजन	१
१.४	समस्या कथन	१
१.५	उद्देश्य कथन	२
१.६	पूर्व कार्यको विवरण	२
७.७	अध्ययनको औचित्य	३
१.८	अध्ययनको सीमाङ्कन	३
१.९	सामग्री सङ्कलन विधि	३
१.१०	अध्ययनपत्रको रूपरेखा	४

दोस्रो अध्याय

लोक साहित्यको सैद्धान्तिक परिचय

२.१	लोक साहित्यको व्युत्पत्तिमूलक अर्थ	५
२.२	लोक साहित्यका विशेषता	६
२.२.१	मौखिक परम्परा	७
२.२.२	रचयिताको अज्ञानता	७
२.२.३	लोक संस्कृतिको वाहक	७
२.२.४	सामाजिक भावना	८
२.२.५	वास्तविक जीवन भोगाइको अभिव्यक्ति	८
२.२.६	ऐतिहासिकता	८
२.२.७	सामूहिकता	९
२.२.८	मनोरञ्जनात्मकता	९
२.२.९	राष्ट्रिय वा राष्ट्रिय अखण्डताको संरक्षण	९

२.३ लोक साहित्यको विधागत वर्गीकरण	१०
२.४ उखानको परिचय	१५
२.५ उखानको परिभाषा	१६
२.६ उखानका बारेमा हालसम्म भएका अध्ययन	१७
२.७ उखानका विशेषता	१७
२.८ नेपाली उखानको वर्गीकरण	२०
२.८.१ रूपात्मक आधार	२०
२.८.२ विषयात्मक आधार	२३

तेस्रो अध्याय

भाचोक गा.वि.को. परिचय

३.१ भाचोक गाउँ विकास समितिको परिचय	२९
३.२ भाचोक गाउँ विकास समितिको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	३०
३.३ भौगोलिक अवस्था	३१
३.४ नदीनाला	३२
३.५ हावापानी	३२
३.६ भू-बनोट	३२
३.७ भाचोकको प्रचलित स्थल लम्तरीडाँडा	३३
३.८ भाचोक गाविसमा जातिगत बसोबासको अवस्था	३४

चौथो अध्याय

भाचोक गा.वि.स.मा प्रचलित उखानहरूको विश्लेषण

४.१ भाचोक गा.वि.स.मा प्रचलित उखान	३५
४.२ भाचोक गा.वि.स. मा प्रचलित उखानहरूको वर्गीकरण तथा विश्लेषण	३७
४.२.१ कृषि व्यवसाय सम्बन्धी उखान	३७
४.२.२ पशुपंक्षी सम्बन्धी उखान	३८
४.२.३ नीतिचेतना र उपदेशात्मक उखान	३८
४.२.४ महिला सम्बन्धी उखान	३९

४.२.५ इष्टमित्र र नातागोता सम्बन्धी उखान	४०
४.२.६ व्यङ्ग्यात्मक उखान	४१
४.२.७ जातिपरक उखान	४२
४.२.८ लोक विश्वास र लोक संस्कृति सम्बन्धी उखान	४२
४.२.९ आर्थिक अवस्था सम्बन्धी उखान	४३
४.२.१० ठाउँ विशेषका उखान	४४

पाँचौं अध्याय

निष्कर्ष

परिशिष्ट	४८
----------	----

संक्षेपीकृत शब्दसूची

अनु	:	अनुवादक
ई	:	ईस्वी सम्वत
काठ	:	काठमाडौं
गा.वि.स.	:	गाउँ विकास समिति
चौ.सं.	:	चौथो संस्करण
डा.	:	डाक्टर
ने.रा.प्र.सं.	:	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्र.सं.	:	प्रथम संस्करण
पृ	:	पृष्ठ
पूर्.	:	पूर्ववत
पा.वि.के.	:	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
प्र.	:	प्रकाशन
प्रा.	:	प्राध्यापक
वि.सं.	:	विक्रम सम्वत
सा.प्र.	:	साभ्ता प्रकाशन
सम्पा.	:	सम्पादक
सं.	:	संस्करण
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय